

ВСТУП ДО МОВОЗНАВСТВА

Укладач – старший викладач кафедри іноземних мов та українознавства, кандидат філологічних наук А. В. Дедушно

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Вступ до мовознавства» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів спеціальності «Філологія» СВО «Бакалавр».

Предметом вивчення навчальної дисципліни є мова як знакова природа, а також окремі конкретні мови в їх реальному функціонуванні, у статиці й динаміці, в усіх їхніх взаємозв'язках та взаємодії з іншими соціальними феноменами (суспільством, свідомістю, культурою).

Міждисциплінарні зв'язки: «Вступ до мовознавства» є дисципліною циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки й тісно пов'язана з дисциплінами «Історія України», «Філософія», «Етнологістика», «Практичний курс іноземної (англійської) мови», «Латинська мова», «Фонетика іноземної (англійської) мови».

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни «Вступ до мовознавства» є ознайомлення здобувачів вищої освіти:

- з найважливішими поняттями мовознавства;
- з уявленням про природу та суть мови;
- з природою мовного знака;
- зі структурою, ієрархічністю будови, а також основними методами вивчення мови.

1.2. Основними завданнями вивчення навчальної дисципліни «Вступ до мовознавства» є

- визначити предмет і об'єкта мовознавства, проблематики досліджень;
- ознайомитися з різними поглядами на мову, з різним розумінням її походження та суті;
- розглянути структурні рівні мови;
- з'ясувати зв'язок мовознавства з іншими науками;
- усвідомити поняття про структуру мови, функціонування та взаємодію її структурних одиниць, системний характер мови;
- познайомити здобувачів вищої освіти з історією письма;
- розглянути різні класифікації мов світу.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми у здобувачів вищої освіти має бути сформовані такі елементи компетентності:

знання:

- основні поняття та терміни мовознавства;
- мова як система, її складові частини та структура;
- закономірності функціонування мови в суспільстві та її розвиток;
- класифікація звуків мови, визначення закономірностей їх поєднання, усвідомлення фонетичних процесів, природи і структури складу, а також наголосу та інтонації;

- передумови виникнення, етапи становлення, форми розвитку та види письма;
- формування принципів орфографії та укладання алфавітів;
- типи відношень слів у лексичній системі мови;
- природа фразеологізмів та їх ознаки;
- типи словників та їх порівняльні характеристики;
- наукові критерії класифікації мов та закономірності їх історичного розвитку;
- граматичні значення, категорії, граматичну форму слова, способи вираження граматичних значень;
- ознаки та структура найменшої комунікативної одиниці - речення;
- класифікація мов світу;

уміння:

- класифікувати звуки мови, визначати закономірності їх поєднання, усвідомлювати фонетичні процеси, природу і структуру складу, а також наголосу та інтонації;
- пояснювати певні правописні явища, керуючись принципами орфографії;
- визначати типи відношень слів у лексичній системі мови;
- з'ясувати природу фразеологізмів та їх ознаки;
- визначати типи словників та їх порівняльні характеристики;
- окреслювати наукові критерії класифікації мов;
- пояснювати граматичні значення, категорії, граматичну форму слова, способи вираження граматичних значень;
- формулювати ознаки та визначати структуру найменшої комунікативної одиниці - речення;
- визначати чим регулюється утворення речення та словосполучення, і як вони функціонують у мові;
- застосовувати різні класифікації мов світу для визначення мовних сімей і груп;
- користуватись здобутими знаннями для інших лінгвістичних дисциплін.

способи мислення:

- наочно-образне і концептуальне;
- конкретне і абстрактне;
- теоретичне, практичне, професійне.

професійні, світоглядні та громадянські якості:

- лінгвістична (мовна) компетентність майбутнього спеціаліста;
- розвиток творчих і креативних здібностей, навичок самоосвіти;
- формування таких якостей особистості, як громадянська свідомість, громадянський обов'язок.

морально-етичні цінності:

- виховання поваги до людської мови взагалі й кожної мови зокрема, зумовлюючи це необхідністю дослідження історичному розвитку, нових аспектів тощо, усвідомлюючи цінність і можливості кожної мови;
- виховання толерантного ставлення до мовних та культурних традицій інших народів;
- виховання поваги й гордості за досягнення лінгвістичної науки, шанобливого ставлення до наукових надбань зарубіжних учених;
- виховання таких чеснот, як обов'язок, порядність, гідність, відповідальність, організованість, дисциплінованість, самокритичність.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 годин, 3 кредити ЄКТС.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

1. Мовознавство як наука. «Вступ до мовознавства» як наукова дисципліна.

Мовознавство як наука. Предмет і завдання курсу „Вступ до мовознавства”. Система мовознавчих дисциплін. Зв’язок мовознавства з іншими науками. Методи дослідження мови. Проблематика мовознавства.

Напрями мовознавства. Порівняльно-історичне мовознавство. Типологічне мовознавство. Ареальна лінгвістика. Функціональна лінгвістика. Психолінгвістика. Соціолінгвістика. Когнітивна лінгвістика.

2. Природа, функції і будова мови.

Мова як суспільне явище. Знаковий характер мови. Мова й інші засоби спілкування. Загальнонародна мова і її диференціація. Мовна ситуація. Система мови.

Функції мови. Діалектична єдність мови й мислення, мови й мовлення.

Природні й штучні мови.

Видатні українські й зарубіжні мовознавці.

3. Теорії походження мови. Взаємодія мов і закономірності їх розвитку.

Походження мови як проблема мовознавства. Закономірності розвитку мов: екстралінгвальні та інтралінгвальні чинники. Мовні зміни та причини їх виникнення. Мовні контакти. Запозичення, їх види, шляхи адаптації.

4. Класифікація мов світу.

Основні класифікації мов світу. Порівняльно-історичний метод: історія «відкриття», суть, переваги, недоліки. Споріднені мови, критерії визначення. Генеалогічна класифікація мов світу. Принципи генеалогічної класифікації мов. Сім’ї мов. Морфологічна класифікація мов світу.

5. Фонетика. Взаємодія звуків у процесі мовлення.

Фонетика як наука про звуки мови. Аспекти вивчення звуків: фізичний, фізіологічний. Голосні і приголосні звуки. Класифікація звуків мови. Позиційні та комбінаторні зміни звуків. Фонетичні й історичні чергування. Фонетичне членування мовленнєвого потоку.

6. Фонологічні аспекти дослідження в мовознавстві. Просодичні засоби.

Звукові закони.

Фонологія як наука про фонему. Поняття фонему, її ознаки. Фонема і звук. Фонема і її алофони. Фонологічна система.

7. Історія і сучасність письма.

Значення письма в історії суспільства. Передумови виникнення письма. Предметне письмо. Етапи і форми розвитку графічного письма. Історія виникнення і розвитку алфавітів, його види. Графіка й орфографія. Принципи орфографії.

8. Лексикологія.

Лексикологія як наука, її розділи. Основні ознаки слова. Слово й морфема, слово й лексема. Межі слів. Слово, поняття, концепт. Семантика і референція. Загальні і власні назви. Полісемія.

9. Лексико-семантична система мови.

Лексичне значення. Типи лексичного значення.

Лексико-семантичне поле. Синонімія. Омонімія. Антонімія.
Стилістичне розширення словникового складу мови. Термінологія.
Розвиток лексичної системи мови. Історизми й архаїзми. Неологізми. Запозичення.
Табу і евфемізми.
Розділи лексикології. Семасіологія. Ономасіологія. Ономастика. Етимологія.
Фразеологія. Лексикографія.

10. Граматика. Морфологія.

Граматична будова мови як предмет граматики. Розділи граматики.
Граматичне значення. Типи граматичних значень слова та засоби їх вираження. Поняття граматичної форми, парадигми та граматичної категорії.
Структура слова. Класифікація морфем. Основні морфологічні процеси. Частини мови як лексико-граматичні розряди (класи) слів.
Предмет і завдання словотвору. Словотвірна структура слова. Способи словотворення.

11. Граматика. Синтаксис.

Типи синтаксичних зв'язків у словосполученні. Основні риси речення. Речення і судження. Синтаксичні одиниці і категорії. Актуальне членування речення. Текст і дискурс.

3. Рекомендована література

Основна

1. Бевзенко С.П. Вступ до мовознавства: Короткий нарис: навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. / С.П. Бевзенко. – К. : Вища школа, 2006. – 143 с.
2. Вступ до мовознавства : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2007. – Ч. 2 : [І.О. Голубовська та ін. ; відп. ред. І.О. Голубовська]. – 2010. – 223 с. : рис., табл. – Бібліогр. в кінці розд.
3. Вусик Г.Л. Вступ до мовознавства : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Ганна Вусик ; Бердян. держ. пед. ун-т, Ін-т філол. – Донецьк : Ноулідж, Донец. від-ня, 2010. – 358 с. – Бібліогр. : с. 340–346.
4. Гируцкий А.А. Введение в языковедение : Учеб. пособие/ А.А. Гируцкий. Мн. : „ТетраСистемс”, 2001. – 288 с.
5. Зеленько А.С. Загальне мовознавство. Історія лінгвістичних вчень. Аспекти, методи, прийоми та процедури вивчення мови : посіб./ А.С. Зеленько. – Луганськ, 2002. – 283 с.
6. Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства / Ю. О. Карпенко. – К. : Академія, 2006. – 336 с.
7. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства : підручник / М.П. Кочерган. – 3-тє вид., стер. – Київ : Акдемія, 2014. – 302 с. – Бібліогр. : с. 300–302.
8. Левицький А.Е. Вступ до мовознавства. Навчальний посібник / Левицький А.Е., Сингаївська А.В., Славова Л.Л. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 104 с.
9. Лінгвістичний аналіз : Практикум. Навчальний посібник / За ред. Г. Р. Передрій. – К. : Видавничий центр „Академія”, 2005. – 212 с.
10. Скаб М.С. Вступ до мовознавства. Практикум : навч. посіб. / Мар'ян Скаб, Галина Кузь ; Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2012. – 103 с. – Бібліогр. : с. 102–103.
11. Ющук І.П. Вступ до мовознавства / І.П. Ющук. – К. : Рута, 2000. – 128 с.

Додаткова

1. Вусик Г.Л. Вступ до мовознавства: модульний курс : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Ганна Вусик ; Бердян. держ. пед. ун-т, Ін-т філол. – 2-е вид., перероб. – Донецьк : Ноулідж, Донец. від-ня, 2010. – 120 с. – Бібліогр. в кінці глав.
2. Гудманян А. Чужомовна пропріальна лексика у фонографічній системі української мови : [у 3-х книгах] / Артур Гудманян. – Кн. 1 : Теоретичні аспекти. – Ужгород, 1999. – 484 с.
3. Дубічинський В.В. Вступ до мовознавства : навч.-метод. посіб. для студ. ден. та заоч. навчання зі спец. «Перекладач» і «Прикладна лінгвістика» / В.В. Дубічинський ; Нац. техн. ун-т «Харк. політехн. ін-т». – Х. : НТУ ХПІ, 2012. – 68 с. – Бібліогр. : с. 67.
4. Мови Європейського культурного ареалу : розвиток і взаємодія : Зб. до 80-річчя Ю. О. Жлуктенка / Відп. ред. О. І. Чередніченко. – К. : Довіра, 1995. – 270 с.
5. Науменко А. М. Філологічний аналіз тексту (основи лінгвопоетики) : Навч. посібник / А. М. Науменко. – Вінниця : Нова книга, 2005. – 415 с.
6. Семчинський С. В. Загальне мовознавство / С. В. Семчинський. – К. : Око, 1996. – 416 с.
7. Сулейменов О.О. Мова письма. Погляд в доісторію – про походження писемності і мови Малого людства : [пер. з рос.]. / О.О. Сулейменов. – К. : Юніверс, 2006. – 471 с.
8. Суслопаров М. Розшифрування найдавнішої писемності з берегів Дніпра / Микола Суслопаров // Київ. – 1996. – № 9.
9. Тищенко К. Метатеорія мовознавства / Костянтин Тищенко. – К. : Основи, 2000. – 350 с.
10. Тищенко К. Основи мовознавства : системний підручник / Костянтин Тищенко. – К. : ВПЦ «Київський ун-т», 2007. – 308 с.
11. Ткаченко О. Українська мова і мовне життя світу / Орест Ткаченко. – К. : Спалах, 2004. – 272 с.
12. Швачко С.О. Вступ до мовознавства : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С.О. Швачко, І.К. Кобякова. – Вінниця : Нова книга, 2006. – 224 с.
13. Шевельов Ю. Портрети українських мовознавців / Ю. Шевельов. – К. : КМ-академія, видавничий дім, 2002. – 132 с.

Словники

1. Великий тлумачний словник української мови [Текст] : близько 40000 слів / упоряд. Т. В. Ковальова. – Х. : Фоліо, 2005. – 768 с.
2. Головащук С. І. Правописний словник [Текст] : понад 4000 слів / С. І. Головащук. – К. : А. С. К., 1999. – 607 с.
3. Демська О. М. Словник омонімів української мови [Текст] / О. М. Демська, І. М. Кульчицький ; Міжнародний фонд «Відродження». – Львів : Фенікс, 1996. – 224 с. – (Програма «Трансформація гуманітарної освіти в Україні»).
4. Дзюбишина-Мельник Н.Я. Культура мови на щодень [Текст] / Н. Я. Дзюбишина-Мельник, Н. С. Дужик, С. Я. Єрмоленко та ін. – К. : Довіра, 2000. – 169 с.
5. Жайворонок В. В. Велика чи мала літера? [Текст] : словник-довідник : близько 10000 номінацій / В. В. Жайворонок ; НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. – 2-е вид., стер. – К. : Наук. думка, 2005. – 204 с.
6. Коломієць М. П. Словник іншомовних слів [Текст] : близько 3000 слів / М. П. Коломієць, Л. В. Молодова. – К. : Освіта, 1998. – 190 с.
7. Мацько Л. И. Русско-украинский и украинско-русский словарь : отличающаяся лексика [Текст] / Л. И. Мацько, О. М. Сидоренко, С. В. Шевчук. – 2-е изд., доп. – К. : Вища шк., 1996. – 283 с.
8. Новый російсько-український словник-довідник [Текст] : близько 65 тис. слів / С. Л. Єрмоленко, К. В. Ленець, Л. О. Пустовіт. – К. : Довіра, 1996. – 798 с.

9. Полюга Л. М. Словник антонімів української мови [Текст] / за ред. Л. С. Паламарчука. – 2-е вид., доп. і випр. – К. : Довіра, 2001. – 275 с. – (Словники України).
10. Словник скорочень в українській мові [Текст] / за ред. Л. С. Паламарчука ; [уклад. Н. Д. Гула та ін. ; ред.-упоряд. В. В. Жайворонок, М. М. Фащенко]. – К. : Вища шк., 1988. – 512 с.
11. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови [Текст] : близько 2500 виразів / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.
12. Український орфографічний словник / уклад. М. М. Пещак та ін. – 3-є вид., переробл. та доп. – К. : Довіра, 2002. – 1006 с.

Інформаційні ресурси

1. Лінгвістичний портал з української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mova.info.
2. Український правопис [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.pravopys.net.
3. Російсько-українські словники [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.r2u.org.ua.
4. Словники он-лайн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rozum.org.ua.
5. Словники України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lcoip.ulif.org.ua/dictua>.
6. Електронні версії словників термінографічної серії «СловоСвіт» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : tc.terminology.lp.edu.ua/ZIP/Terminohrafichna_serija_Slowo...
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slovnyk.net>.
8. Академічний російсько-український словник за ред. А. Кримського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kgym.linux.org.ua>.
9. Російсько-український словник сталих виразів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rosukrdic.iatp.org.ua>.
10. Українська мова : Енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/ukrmova/um.htm>.